

ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО.
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.6

Гвоздик Павло Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
заслужений юрист України

ЗАГАЛЬНОВИЗНАНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЕКОЛОГІЧНІ
ПРИНЦИПИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

У статті досліджується механізм реалізації загальноvizнаних міжнародно-правових екологічних принципів у національних правових системах.

Ключові слова: загальноvizнани міжнародно-правові екологічні принципи, Екологічна Конституція Землі, правові системи, механізм реалізації.

Постановка проблеми. Серед різних чинників, що впливають на формування екологічного законодавства України, помітну роль відіграють так звані «загальноvizнани принципи і норми міжнародного права». Цьому сприяє Конституція України, за ст. 18 якої зазначеними принципами і нормами Україна має керуватися при здійсненні зовнішньополітичного, економічного курсу, при формулюванні їх положень, а також при удосконаленні свого національного екологічного законодавства, яке має бути узгоджено з міжнародним екологічним правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні принципи міжнародного екологічного права досліджуються як у контексті загальних проблем розвитку правового регулювання відносин, що виникають у сфері взаємодії людини і природи, так і у спеціальних наукових дослідженнях. Серед них слід відзначити роботи Н. Р. Малишевої [5], присвячені гармонізації екологічного законодавства в Європі, Ю. С. Шемшученка, який значну увагу приділив дослідженню систематизації міжнародно-правових норм на основі загальних принципів [9, с. 8-12]. Комплексний аналіз міжнародних правовідносин у природоохоронній сфері (у тому числі вихідних положень формування міжнародно-правових норм та їх вплив на національні правові системи) зробив Є. А. Висторобець [1]. Аналогічні аспекти цієї проблеми досліджувалися також іншими науковцями, зокрема, О. Л. Дубовиком, М. І. Єрофєєвим, І. М. Коз'яковим, М. В. Красновою, П. Ф. Куліничем, І. А. Мухіним, В. І. Олещенком, В. В. Петровим та іншими.

Постановка завдання. Метою наукової статті є вивчення впливу загальноvizнаних міжнародно-правових екологічних принципів на формування екологічного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми, що розглядається, спонукає до продовження відповідних досліджень. Це стимулюється й тим, що норми, присвячені додержанню загальноvizнаних принципів міжнародного права,

включені не тільки в Конституцію України, а й в конституції інших країн, а тому є потреба до узагальнення відповідного досвіду, врахуванню у вітчизняній законотворчій практиці напрацювань правознавців з інших країн.

Торкаючись питання включення норм відповідного змісту до конституцій інших країн, як приклад, можна привести Конституцію Республіки Молдова. У ній встановлено, що Республіка Молдова зобов'язується «будувати свої відносини з іншими державами на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права» [3]. Аналогічне положення міститься в ст. 15 Конституції Російської Федерації, в якій зафіксовано, що «Загально визнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи»[4].

Конституційні норми зазначеної спрямованості віддзеркалюють ставлення окремих країн світу до міжнародних принципів, якими вони мають керуватися. Згідно із ст. 38 Статуту Міжнародного суду, загальні принципи права, визнані цивілізованими націями», є джерелом міжнародного права, а відтак включаються до складу національних правових систем. Зазначені принципи закріплюють і регулюють основи сучасних систем міжнародних відносин, є ядром міжнародного права, діють як універсальні, загально визнані та загально обов'язкові для держав і міжнародних організацій. При цьому сфера їх дії універсальна як за суб'єктами, так і за видами та сферами міжнародних відносин [6, с. 62]. Такі принципи закладені, зокрема, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р., яка встановила, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись (принцип *pacta sunt servanda*) (ст. 26).

Важливе значення для визначення напрямків розвитку міжнародного співробітництва у екологічній сфері та безпосередньо розвитку національного екологічного законодавства мають принципи охорони довкілля, що вироблені об'єднаними зусиллями держав і зафіксовані в міжнародно-правових документах. Це, зокрема, Декларація принципів, що регулюють режим дна морів та океанів і його надр за межами національної юрисдикції (затверджена на Генеральній Асамблеї ООН 17 грудня 1970 р.), Декларація про принципи раціональної експлуатації живих ресурсів Світового океану в загальних інтересах усіх народів земної кулі (була прийнята на Нараді міністрів, що відбулася 6-7 липня 1972 року у Москві), Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 р., Декларація принципів Міжнародної ради з охорони птахів від 01.06.1922 р. тощо. Також загальні принципи регулювання відносин у сфері взаємодії людини і природи сформульовані у Всесвітній Хартії природи, прийнятій на Генеральній Асамблеї ООН 01.01.1082 р., документах Стокгольмської 1972 р. Конференції ООН з навколишнього середовища, Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку 14 червня 1992 р. тощо), рекомендаціях міжнародних організацій (зокрема, Рекомендація ЮНЕСКО про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини від 16.11.1972 р.) та інших документах ООН.

У зазначених та інших міжнародних документах з охорони довкілля, природокористування, насамперед, розвиваються міжнародні норми загального права з урахуванням потреб охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, екологічного забарвлення сьогодні набули багато принципів, зафіксованих у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності з Статутом Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р..

Це, наприклад, стосується принципу співробітництва держав одна з одною. Він сьогодні застосовується у більшості міжнародних угод, заохочує держави до співпраці зі своїми сусідами, щоб передбачати, зменшувати транскордонні забруднення, надавати допомогу у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного походження.

У сфері охорони довкілля застосовується і такий загальний принцип міжнародного права, як рівність прав народів, які мають здійснювати свій економічний та соціальний розвиток без втручання зовні і кожна держава зобов'язана поважати це право. Це означає, що держави мають суверенне право експортувати свої власні ресурси згідно їх політикою щодо навколишнього природного середовища. Це право в останні роки доповнено обов'язковою умовою: експорт природних ресурсів не повинен заподіювати шкоди довкіллю інших держав.

Широкого застосування набув принцип, за яким «Жодна держава не може використовувати свою територію для діяльності, що суперечить правам інших держав», сформульований Міжнародним судом у справі протоки Корфу (Міжнародний суд, 9 квітня 1949 р.) [7, с. 288]. На цьому принципі ґрунтуються рішення, ухвалені у справах про транскордонні забруднення. Сам принцип застосовується у всіх міжнародних договорах з охорони довкілля та більшості конвенцій, що визначають екологічну політику міжнародного співтовариства. Зокрема, ст. 21 Стокгольмської декларації проголошує, що держави мають діяти таким чином, «щоб у межах своєї юрисдикції та під власним контролем не завдавати шкоди довкіллю інших держав та регіонам». Окрім цього, міжнародно-правовими актами передбачено обов'язок держав уживати усіляких корисних заходів (законодавчих, регламентаційних, адміністративних та ін.), щоб покінчити з транскордонними забрудненнями, які походять з їх території.

Адаптація до потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права є домінуючою тенденцією у розвитку міжнародно-правового регулювання екологічних відносин, якого має додержуватися й Україна. Показовою у цьому плані є Декларація Ріо-де-Жанейро по навколишньому середовищу та розвитку, прийнята на Конференції ООН по навколишньому середовищу та розвитку 14 червня 1992 року. Такі принципи, що в ній містяться, як суверенне право держав на розробку своїх власних ресурсів; обов'язок держав не заподіювати шкоди довкіллю інших держав; співробітництво держав у дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту і відновлення екосистеми Землі; заходи у галузі торгової політики, що приймаються з метою охорони навколишнього середовища, не повинні являти собою засоби невинуватої дискримінації міжнародної торгівлі; тощо, є по суті модернізацію для потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права. Слід погодитися з думкою, що сьогодні цього недостатньо для організації належної міжнародної правової охорони довкілля. На міжнародно-правовому рівні слід забезпечити запровадження власне екологічних принципів, які мають відбивати усю різноманітність шляхів вирішення екологічних проблем [2, с. 84].

Ю.С. Шемшученко, оцінюючи ситуацію, яка склалася у міжнародно-правовому регулюванні охорони довкілля, зазначає відсутність універсального міжнародного акту, що врегулював би увесь комплекс питань у даній сфері. На його думку, слід підтримати ідею розробки Екологічної Конституції Землі, яка була оприлюднена на міжнародному рівні представниками України. Ю.С. Шемшученко вважає, що саме Екологічна Конституція Землі покликана стати актом кодифікації міжнародного екологічного права, вершиною його піраміди. У ній повинні знайти відображення основні норми нового світового екологічного правопорядку й організаційного його забезпечення [8]. Погоджуючись із цією думкою, вважаємо, що ключову роль у цій Конституції мають

відігравати міжнародні екологічні принципи, котрі б враховували усі аспекти сучасної екологічної політики у світі. Серед, таких принципів, мають бути:

- **забезпечення права людини на безпечне довкілля.** Цей принцип має базуватися на вимогах, що передбачають: здійснення державою екологічної політики, спрямованої на забезпечення безпечного для життя й здоров'я людини довкілля; обмеження чи повну заборону діяльності, яка створює загрозу для стану довкілля чи порушує екологічні приписи законодавства, спрямовані на захист середовища перебування людини, його здоров'я; запровадження на законодавчому рівні системи нормативів, стандартів, вимог щодо природокористування, яка дозволяє утримувати стан довкілля на рівні безпечному для життя і здоров'я людини, тощо;

- **здійснення екологічної оцінки наслідків діяльності, що може негативно вплинути на довкілля.** Ідеться про запровадження організаційно-правових механізмів аналізу та оцінки передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація та дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища. Складовою таких механізмів є організація екологічної експертизи, екологічного аудиту, екологічної сертифікації в державі. Важлива роль відводиться у здійсненні такої оцінки громадськості. Організація публічних слухань з питань оцінки наслідків проектів господарської діяльності, що плануються реалізовувати на відповідній території, є важливою складовою процесу прийняття управлінського рішень з цього питання, який базується на відкритості, прозорості, об'єктивності розгляду відповідного питання, на врахуванні думки населення щодо можливості розташування на їхній території господарського об'єкта, тощо;

- **забезпечення на національному рівні кожній людині вільного доступу до інформації з питань охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки.** До даного роду інформації відноситься будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про події, явища матеріали, факти, процеси у сфері використання, відтворення та охорони природних ресурсів, природних компонентів та ландшафтів, охорони довкілля. Вільний доступ до інформації означає створення умов для отримання повної, відкритої і вірогідної інформації про стан навколишнього природного середовища, про використання окремих природних об'єктів, про інші екологічні чинники, про заходи, спрямовані на усунення негативних екологічних наслідків. Вільний доступ до екологічної інформації базується на обов'язку уповноважених державних органів, їх посадових осіб надавати відповідну інформацію, визначенні на законодавчому рівні порядку отримання такої інформації та відповідальності посадових осіб за невиконання правових вимог про надання екологічної інформації;

- **забезпечення сталого природокористування.** Цей принцип передбачає, що управління екосистемами та організмами, що використовуються людиною, має здійснюватися таким чином, щоб було можливо забезпечити і зберегти їх оптимальну і постійну продуктивність без збитків для цілісності тих екосистем чи видів, з якими вони існують. Біологічні ресурси мають використовувати лише у межах їх природної здатності до відновлення. Також за цим принципом має забезпечуватися: повторність у користуванні ресурсами багаторазового використання, зокрема, води; експлуатація ресурсів, що не відтворюються, із врахуванням їх запасів, забезпеченням максимальної повної переробки, тощо;

- **збереження біологічного різноманіття.** За цим принципом держави мають здійснювати різноманітні заходи щодо збереження видів рослинного і тваринного світу.

Серед цих заходів: організація захисту природних місць мешкання і збереження життєздатних популяцій видів у природних умовах; здійснення заходів щодо реабілітації і відновлення деградованих екосистем і сприяння відновленню видів, які є під загрозою зникнення; установлення системи охоронних територій або територій, в яких необхідно приймати спеціальні заходи для збереження біологічного різноманіття; запобігання ризику, пов'язаного з використанням і звільненням живих організмів, видозмінених в результаті біотехнології, які можуть викликати шкідливі екологічні наслідки, що здатні впливати на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також небезпеки здоров'ю людини тощо);

- **запобігання екологічної шкоди та встановлення відповідальності за її заподіяння.** Згідно цього принципу: держави мають суверенне право експортувати свої власні ресурси згідно з їх політикою щодо довкілля, але вони повинні діяти таким чином, щоб у межах своєї юрисдикції не завдавати шкоди довкіллю інших держав або регіонам, які не належать до жодної національної юрисдикції; держави зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю сусідньої держави, чи то через діяльність своїх публічних служб або підприємств, які перебувають у безпосередній залежності від неї, чи внаслідок поблажливого ставлення до забруднення приватними підприємствами, розміщеними на її території; держави повинні вживати усіляких законодавчих, організаційних, економічних та інших заходів, щоб покінчити з транскордонними забрудненнями, які походять з їх території; держави зобов'язані здійснювати усі необхідні заходи щодо ефективної заборони використання засобів впливу на природне середовище, котрі мають довгострокові чи серйозні наслідки у якості способів руйнування, заподіяння шкоди будь-якої держави; на державному рівні мають визначитися джерела фінансування заходів, спрямованих на попередження заподіяння екологічної шкоди та забезпечення ліквідації наслідків, екологічної шкоди, що заподіяна, тощо.

Повертаючись до екологічного законодавства, слід відзначити потребу у більш ретельному відтворенні у ньому деяких ключових загальних принципів міжнародного права. Це, зокрема, стосується принципу «жодна держава не може використовувати свою територію для діяльності, що суперечить правам інших держав», який як зазначалося використовується міжнародними судами також у разі виникнення спорів між державами з питань охорони довкілля. Цей принцип, адаптувавши до потреб даної сфери суспільних відносин, бажано використати при удосконаленні системи екологічних принципів, у тому числі з питань міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля, що містяться у ст. 3 Закону України «Про охорону статті відповідний принцип можна було б викласти у наступній редакції: «Україна співпрацює зі своїми сусідами та іншими країнами з питань охорони довкілля, окремих природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки й не використовує свою територію для діяльності, що суперечить екологічним інтересам інших держав».

Висновки. Завершуючи розгляд досліджуваного питання, можна констатувати, що загальновизнані принципи міжнародного права впливають на розвиток національного екологічного законодавства. Сприяти цьому процесу має включення їх безпосередньо до складу екологічних принципів, що визначаються законодавчими актами України з питань охорони довкілля, екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Важливе значення для посилення ефективності природоохоронної діяльності у окремих країнах світу, включаючи Україну, та координації зусиль цих країн у даній сфері має систематизація міжнародних екологічних принципів. Вагому роль у цьому має

відіграти Екологічна Конституція Землі, активну участь у розробці якої має відіграти Україна.

Список використаних джерел

1. Высторобец Е. А. Экологическое право – мотивации в международном сотрудничестве / Е. А. Высторобец. – М. : Наука, 2006. – 383 с.
2. Єрофєєв М. І. Концепція Екологічної Конституції Землі / М. І. Єрофєєв // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренко. Науково-теоретичний журнал – Луганськ, 2007. – Випуск 4. – С. 84.
3. Конституция Республики Молдова. – Кишинев, 1994. – Ст. 8.
4. Конституция Российской Федерации. – М., 1993. – Ст. 15.
5. Мальшева Н. Р. Гармонизация экологического законодательства в Европе / Н. Р. Мальшева. – К.: 1996. – 234 с.
6. Опришко В. Ф. Коментар до статті 18 Конституції України/ В. Ф. Опришко // Коментар до Конституції України. – К., 1998. – С. 62.
7. Тускоз Ж. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. / Ж. Тускоз – К., 1998. – С. 288.
8. Шемшученко Ю. С. Екологічна Конституція Землі: від ідеї до реальності / Ю. С. Шемшученко // Голос України від 10.10.2007 р.
9. Шемшученко Ю. С. Проблеми кодифікації міжнародного екологічного права / Ю. С. Шемшученко // Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: 2010. – С. 8–12.

Гвоздик П. А. Общеизвестные международно-правовые экологические принципы как составляющая национальных правовых систем

В статье исследуется механизм реализации общепризнанных международно-правовых экологических принципов в национальных правовых системах.

Ключевые слова. *Общепризнанные международно-правовые экологические принципы, Экологическая Конституция Земли, правовые системы, механизм реализации.*

Gvozdyk P. O. Generally Recognized International and Legal Environmental Principles as a Component Part of National Legal Systems

This article researches a mechanism for the implementation of generally recognized international and legal environmental principles in national legal systems.

Key words: *generally recognized international and legal environmental principles, the World Environmental Constitution, legal systems, implementation mechanism.*

